

Ebû Bekir Er-Râzî ve Tıp Etiği İlkeleri

ABU BAKR AL-RAZI (RHAZES) AND MEDICAL ETHICS

Dr. Hüseyin KARAMAN^a

^aİslâm Felsefesi AD, Karadeniz Teknik Üniversitesi Rize İlahiyat Fakültesi, RİZE

Özet

865-925 yılları arasında yaşamış olan Ebû Bekir er-Râzî, tıp bilimine çeşitli katkılar sağlamış ve bu alanda birçok eserler yazmıştır. Râzî, Platon'dan hareketle tıp bilimini, fizikî ve fizyolojik hastalıkları konu edinen bedenî tıp ve ahlâkî hastalıkları konu edinen ruhî tıp (et-tıbbu'r-rûhânî) olmak üzere iki kısma ayırmış, beden sağlığı ile ruh sağlığı arasında ilişki kurmuştur. Ona göre beden mizacı, ruh ve nefsin ahlâkına bağlı olduğu için ruhun çektiği elemeler, bedende ortaya çıkacak olan fizyolojik belirtilerle anlaşılıp açıklanabilir.

Ebû Bekir er-Râzî'nin üzerinde durulması gereken en önemli yönlerinden biri, tıp ile ahlâk arasında kurmuş olduğu ilişkidir. Râzî, tıp etiği ile ilgili görüşlerini *Ahlâku't-tabip* (Hekimlik Ahlâkı) ve *Mihnetü't-tabip* (Doktorun İmtihani) isimli eserlerinde ele almıştır. Her iki eserde de hekim ve hastaların uymaları gereken birtakım prensiplerden bahsetmiştir. Bu noktadaki görüşleri ile Hippocrates ve Calinus'ın ortaya koyduğu tıp etiği ilkeleri arasında önemli benzerlikler vardır.

Anahtar Kelimeler: Ebû Bekir er-Râzî, ahlâku't-tabip, tıp etiği

Türkiye Klinikleri J Med Ethics 2006, 14:9-15

Abstract

Abu Bakr al-Razi (d. 925 A.D.), who had lived in 10th century, contributed to the science of physic in several aspects and in this field he had written many works. Al-Razi divided the science of physic into two divisions; one as 'corporeal physic' which is dealing with physical and physiological diseases and the other as 'the spiritual physic' dealing with the moral diseases, and he set up some strong relations between the body health and the spirit health. According to him, the troubles of the spirit can be understood and explained by the clear evident of the physiological symptoms in body just because of the fact that temperament of the body belongs to both the ethical rules of the spirit and the self.

One of Abu Bakr al-Razi's most important opinion, which must be examined carefully, is his setting up the relationship between the physic and the ethics. Al-Razi, in order to set out his ideas dealing with the medical ethics, had written a special book, named *Ahlaq al-Tabeeb*. In the same time, he mentioned about the medical ethics in another book named *Mihnat al-Tabeeb*. In these books, he cited some rules that both physicians and the patient had to take into consideration. There are very important similarities between his ideas on that and those of Hippocrates and Calinus.

Key Words: Abu Bakr al-Razi (Rhazes), ahlaq al-tabeeb, medical ethics

865-925 yılları arasında yaşamış olan Ebû Bekir er-Râzî, dönemdeki birçok insanın yaptığı gibi, ilim ve kültür merkezlerinde dil, edebiyat, tıp, felsefe, matematik ve astronomi alanlarında tahsil görmüş, Yunan, Hind, Fars ve İslâm tıbbını öğrenmiş, bunun sonucunda da Calinus (130-

200)'den itibaren hiçbir hekimin ulaşamadığı derecede tıp bilgisine sahip olmuştur. Rey ve Bağdat şehirlerindeki hastanelerde başhekimlik yapmış, halife ve hükümdarların saraylarında hekim ve devlet işlerinde danışman olarak önemli görevler üstlenmiştir. Tıp sahasındaki bu otorite ve üstünlüğünden dolayı İslâm dünyasının en büyük hekimlerinden biri kabul edilerek "Arapların Calinus'u" (Calinusu'l-Arab) diye isimlendirilmiştir.¹ Hem hekim (yani tabip), hem de hâkim (yani filozof) olan Râzî, tıbbî yönü felsefî yönünden daha baskın olduğu için, gerek çağdaşları, gerekse sonraki kuşaklarca bir filozof olmaktan ziyade mesleğinde uzman bir doktor kabul edilip tabip-filozof (el-etıbbau'l-felasife) olarak nitelendirilmiştir.²

Geliş Tarihi/Received: 02.01.2006

Kabul Tarihi/Accepted: 09.02.2006

Bu çalışma, Türkiye Biyoetik Derneği, Asya Biyoetik Derneği ve Harran Üniversitesi Tıp Fakültesi tarafından 14-18 Kasım 2005 tarihleri arasında Şanlıurfa'da düzenlenen "Uluslar Arası Birleşik Biyoetik Kongresi Kültürler Arası Biyoetik: Asya ve Batı" toplantısında bildiri olarak sunulmuştur.

Yazışma Adresi/Correspondence: Dr. Hüseyin KARAMAN
Karadeniz Teknik Üniversitesi Rize İlahiyat Fakültesi,
İslam Felsefesi AD, RİZE
huseyinkaraman@hotmail.com

Copyright © 2006 by Türkiye Klinikleri

Türkiye Klinikleri J Med Ethics 2006, 14

Ebû Bekir er-Râzî, tıp ilmini, fizikî ve fizyolojik hastalıkları konu edinen ‘bedenî tıp’ (et-tıbbu’l-cesedanî) ve nefsin hastalıklarını konu edinen ‘ruhî tıp’ (et-tıbbu’r-rûhânî) olmak üzere iki kısma ayırmaktadır. Filozof, tıbbi ikiye ayıran ve ruhla beden arasında ilişki kuran anlayışı Platon’a (M. Ö. 427-347) dayandırmaktadır.³ Râzî, tıbbın her iki bölümüyle de ilgilenmiş olup, cismanî tıpla ilgili olarak Kitâbu’l-hâvî, Kitâbu’l-mansûrî, el-Cuderi ve’l-hasbe gibi eserleri, rûhânî tıp sahasında da et-Tıbbu’r-rûhânî’yi yazmıştır. Çünkü ona göre nefis beden ilişkisinde öncelik nefse ait olduğu için nefsin beden üzerinde büyük bir etkisi vardır. Bedenin mizacı nefsin ahlâkına tabidir. İnsanın nefsinde meydana gelen psikolojik uyarmalar, nefsin elde ettiği haz ve elemeler, bedende fizyonomik belirtiler olarak ortaya çıkmaktadır. Bundan dolayı cismanî ve ruhânî tıbbın birlikte gelişmesi, beden tabibinin aynı zamanda ruh tabibi olması gerekir.⁴

Platon’dan itibaren devam eden bu tıp geleneği, her ne kadar İslâm Düşüncesi Tarihi’nde bir anlayış olarak ilk İslâm filozofu Ebû Yusuf Yakup b. İshak el-Kindî (ö. 866)’ye kadar geri götürülebilir de Kindî bu konuda özel bir kavram kullanmamıştır.⁵ Dolayısıyla bu anlayışı Ebû Bekir er-Râzî kavramsallaştırmış ve bir bilim haline getirmiştir. Ondan sonraki dönemde söz konusu kavramın yaygın olarak kullanıldığını, nefsin hastalıklarını, bunların nedenlerini ve tedavi edilmelerini konu edinen et-Tıbbu’r-rûhânî isimli eserlerin yazılmış olduğunu görmekteyiz. Filozof tıp ile ahlâkı birlikte ele alma geleneğini İslâm ahlâkı ile de besleyerek Platon’dakinden farklı bir ahlâki nitelikli tıp anlayışı oluşturmuştur. Böylece tabip-Râzî, ‘tıbbu’r-rûhânî’ kavramını İslâm Düşüncesi’ne kazandırmış ve bu tıp anlayışını ele alıp işlediği et-Tıbbu’r-rûhânî isimli eserini yazmıştır.⁶ Bu eser, aynı zamanda, İslâm Felsefesi Tarihi’nde felsefi ahlâk tarzında yazılmış olan ilk eser olma özelliğine de sahiptir.

1. Tıp Etiği İlkeleri

Evrensel değerlerin dile getiriliş biçimlerinden biri olan tıp etiği, tıp sahasındaki tutum ve davranışların, uygulamaların etik değerler açısından ele alınması çalışmalarını içermektedir. Başka bir ifa-

deyle tıp sahasında yer alan bütün kurum ve personeli kuşatıcı bir olguyu, tıptaki değer sorunlarını kapsamaktadır.

Meslek etiklerinin en eskilerinden birisi olan tıp etiğinin tarihî temellendirilmesini “Hekim Andı” ile Hippocrates (M.Ö. 460-370) yapmıştır. Her ne kadar tıp uğraşında bazı etik değerlerin varlığı Hippocrates öncesine uzansa da, hem tıp pratiğinde hem etik alanında gerçekleştirdiği ‘bütüncül bir devrimle’ Hippocrates, bu alanın ilki olarak genel kabul görmüştür.⁷

Tıp sahasında ahlâkın önemli olduğu, tıp ile ahlâkın birbirlerinden ayrılamayacakları ve hekimlik etkinliğinin, hekimlik sanatı kadar, hekimlik etiği tarafından da belirlenmesi gerektiği anlayışında olan Râzî, Ahlâku’t-tabip (Hekimlik Ahlâkı) isimli eserinde tıp etiği ilkelerinden söz etmektedir.⁸ Filozof bu eseri, öğrencisi ve aynı zamanda Horasan valisinin özel doktoru olan Ebû Bekir b. Karin (Karib, Karih) er-Râzî’nin isteği üzerine yazmıştır. Râzî’nin Hekimlik Ahlâkı isimli eseri ile İshak b. Ali er-Ruhâvî’nin Edebu’t-tabip isimli eserinin ne zaman yazıldığı tam olarak tespit edilemediği için, hangi eserin İslâm medeniyetinin ilk tıp etiği kitabı olduğunu kesin bir şekilde söylemek mümkün değildir. Ancak Râzî ile Ruhavî’nin, İslâm tıp etiğinin ilk örneğini ortaya koymuş olduklarını ifade edebiliriz.

Ayrıca filozof, Mihnetu’t-tabip (Doktorun İmtihanı) isimli eserinde de tıp etiği ilkelerinden bahsetmektedir.⁹ Râzî, bu eserlerinde hem teorik anlamda bir takım ilkelerden, hem de pratik bir takım uygulamalardan bahsetmektedir.

Biz bu yazımızda, Ebû Bekir er-Râzî’nin düşüncelerini, Hippocrates ve Calinus’in görüşlerine ilaveten günümüz yaklaşımlarıyla da ilişkilendirerek, ortaya koymaya çalışacağız. Filozofun tıp etiği ile ilgili düşüncelerini; hekimin kendisine ve hastalara karşı görevleri ile hastaların hekime karşı görevleri şeklinde sistematize ederek ele alacağız.

a) Hekimin Kendisine Karşı Görevleri

Her meslek dalında söz konusu olduğu gibi, tıpta da bu mesleğin birer ferdi olarak hekimlerin, belli bir meslekî yaklaşım boyutu içerisinde yerine getirmeleri gereken birtakım etik görev ve sorum-

lulukları vardır. Hekimlerin kendilerine, meslektaşlarına, hastalarına ve topluma karşı sorumlulukları vardır.

Râzî'ye göre doktorun yapması gereken ilk şey, inceleme ve araştırmada yoğunlaşmak suretiyle kendisini geliştirmektir. Bu anlamda doktor, felsefe, mantık ve tabîî ilimleri bilmelidir. Çünkü felsefeye ve mantığın kurallarına önem vermeyecek dünyevî işlere yönelen kimsenin, alanında yetişmemiş olma ihtimalinden dolayı, özellikle tıp sahasındaki bilgisinden şüphe edilir.¹⁰ Ona göre hekim bu şekilde hareket etmek suretiyle kendisini yetiştirdiğinde, hastalar tarafından sorulan sorulara tatmin edici cevaplar verebileceği için, toplum nazarındaki itibarı artar ve onların gözünde değerinin düşmesini de önler. Bununla birlikte hekim, ancak mesleğini tam anlamıyla icra edip insanların sağlığını koruduğu zaman mutlu olur ve toplum üzerindeki saygınlığını devam ettirebilir.¹¹ Zaten Râzî, erdemli ve otoriter olan bir doktorun, teorik ve pratik açıdan kendisini ispat etmiş kişi olduğu düşüncesindedir.¹²

Ebû Bekir er-Râzî, doktorların teorik yönden sahip olmaları gereken özellikleri bu şekilde ortaya koyduktan sonra pratik açıdan taşımaları gereken özelliklerden de bahsetmektedir.

Râzî'ye göre, doktorlar erdemli bireyler olmalıdırlar. Bu anlamda onların kibir ve gurur gibi ahlâkî kötülüklerden uzak durmaları gerekir. Zira ona göre tedavide en önemli husus, hekimin kendisini hastasına adanması ve onu sevmesidir. Bu noktada şöyle söylemektedir: "...Öyle hekimler vardır ki, insanlara karşı böbürlenip dururlar. Hele bir de hükümdarın veya bir başkasının özel hekimi iseler... Hekim Calinus der ki; "Bazı doktorlar gördüm; bunlar devlet büyüklerini tedavi edip, şöhret sahibi olarak servete konunca halka tepeden bakmaya, onlara karşı kaba ve soğuk davranarak tedavi etmemeye başladılar. İşte böyleleri nasipsiz zavallılardır."¹³ Hatta Râzî, doktorların kibirlenip gururlanmalarını o kadar kötü bir ahlâkî zafiyet olarak kabul eder ki, eğer doktor herhangi bir hastalığı tedavi ettikten sonra kibirlenip gururlanacaksa, o zaman onun tedavi ederek bu duruma düşmek yerine tedaviden vazgeçmesi daha iyidir.¹⁴

Tıbbi Deontoloji Nizamnamesi'nin 7. maddesinde doktorun ahlâkî yönüne vurgu yapılmakta, hekimin iyi ahlâklı ve güzel huylu olması, mesleğinin icrası dışında bile ahlâkdışı hareketlerden kaçınması gerektiği belirtilmektedir.¹⁵

Ayrıca filozofa göre doktor, kendisini oyun, eğlence ve zevkü sefaya düşkün olmaktan korumalı, özellikle de alkol alma konusunda dikkatli olmalı, içkiye müptela olmamalıdır. Çünkü bu tür alışkanlıklar hekimin sahasıyla ilgili araştırmalarda bulunmasına engel olabileceği gibi, mesleğinde tedavisi imkânsız hatalar yapmasına da neden olabilir.¹⁶ Râzî'nin burada bahsettiği ilke, hekimin hem teorik, hem de pratik açıdan kendisini yetiştirmesi açısından önemlidir.

Bunlara ilaveten doktor, dış görünüşüne de dikkat etmeli, fizikî yönü güzel olmalıdır. Elbisesi ile saçını düzgün ve temiz tutmalıdır.¹⁷ Bu görüşleriyle Râzî, hekimin teorik açıdan kendisini yetiştirmesinin, yani kendi alanını bilmesinin, hekimlik sanatının insana yakışır biçimde yapılabilmesi için yeterli olmadığı görüşünü benimsediğini ortaya koymuştur.

Râzî'ye göre hekim, tıptaki konumuna, gücüne ve becerisine aldanmayarak tedavide Allah'a güvenmeli ve şifayı ondan beklemelidir. Eğer tıptaki üstün başarısına ve uzmanlığına güvenirse, Allah onu şifadan mahrum edebilir. Tabip, Allah tarafından yasaklananlar, haram kılınanlar hariç bütün işlerinde Allah'a dayanarak O'ndan yardım istemelidir.¹⁸ Filozof, bu görüşüyle, bir nevi, kendisinin dinden çıkmış olduğunu iddia edenlere cevap vermiş olmaktadır.

b) Hekimin Hastaya Karşı Görevleri

Hastalara iyi davranmak

Ebû Bekir er-Râzî'ye göre hekimin iyi bir meslek bilgisinden sonra en fazla ihtiyaç duyduğu şey, hastalara karşı iyi davranmak ve onlara iyi muamele etmektir. Hekimler, insanlara karşı kibar, nazik, şefkatli ve merhametli olmalıdırlar. Zira tıpta tevazu, alçak gönüllü olmak zinet ve ahlâkî bir güzelliştir. Tevazuunun göstergesi ise güzel söz söyleme ve kötü sözü terk etmektir. Dolayısıyla filozofa göre hekim, hasta kendisinden nefret edecek derecede kaba, sert ve kırıcı olmamalı, tatlı dili

ve okşayıcı konuşmasıyla alçak gönüllü davranmalıdır. Bu hareket tarzı hekime bir şey kaybettirmeyeceği gibi onun hastaların sevgisini kazanmasını da sağlar.¹⁹

Ancak Râzî, hekimin hafife alınmasına ve küçük görülmesine sebebiyet verecek derecede alçak gönüllü olmaması gerektiğini de belirtmektedir. Aksine o hastanın gözünde üstün ve yüce bir şahsiyet olmalıdır. Hatta zaman zaman kalplerini kazanmak ve sevgilerini elde etmek için onlardan yardım bile istemelidir.²⁰

Sır saklamak

Hastanın güven içerisinde hekimine açılabilmesi için aralarında belli bir güven ortamının bulunması gerekmektedir. Hasta özerkliğine saygı da bunu gerektirmektedir. Bu anlamda Râzî, hekimin hastalara karşı en önemli görevlerinden birinin, onların teşhis ve tedavi dolayısıyla sahip olduğu sırlarını korumak, başkalarına söylememek olduğunu belirtmektedir. Çünkü bazı insanlar anne, baba ve çocukları gibi en yakınlarından bile gizledikleri, bilmemeleri için özel bir önem gösterdikleri hastalıklarını, problemlerini zorunlu olarak hekime açarlar.²¹ Râzî'nin ortaya koymuş olduğu bu ilke hem Hippocrates yemininde, hem de Türk Tabipler Birliği tarafından belirlenmiş olan 'Hekimlik Meslek Etiği Kuralları'nın 9. maddesinde ve Tıbbi Deontoloji Nizamnamesi'nde yer almaktadır.^{22,23} Tıbbi Deontoloji Nizamnamesi'nin 4. maddesinde "Tabip ve diş tabibi, meslek ve sanatının icrası vesilesiyle edindiği sırları, kanuni mecburiyet olmadıkça, ifşa edemez" denmektedir.²⁴

Hastaya moral ve psikolojik destek vermek

Ebû Bekir er-Râzî'ye göre hekim, hastaya her zaman moral vermelidir. Hatta yakalanmış olduğu hastalıktan kurtulma ümidi olmayan hastaya bile moral vermeli, iyileşeceği ve sağlığına kavuşacağı ümidi aşılmalıdır. Ümidini kestiğini hiçbir şekilde hastaya belirtmemelidir. Çünkü ona göre nefis, beden üzerinde etkili olup bedenin mizacı nefsin ahlâkına tâbidir.²⁵ Filozofun bu düşüncesi tedavinin başarıya ulaşmasında telkin düşüncesine olan güvenini göstermektedir. Hastaya iyileşeceği yönünde telkinde bulunmak modern psikolojik tıp tedavisinde de önemli bir hakikattir. Ayrıca Tıbbi

Deontoloji Nizamnamesi'nin 14. maddesinde, hekimin hastasına ümit vererek teselli etmesi, hatta hastalık vahim ise söyleyerek hastanın manevi yatı üzerinde kötü tesir bırakmaması gerektiği ifade edilmektedir.²⁶

Hastalar arasında ayırım yapmamak veya adil davranmak

Her ne kadar adalet kavramı yaygın biçimde daha çok hukuk alanında kullanılmakta ise de, sadece bu alana ait bir kavram değildir. Çünkü insan ve toplum yaşamı en ince ayrıntılarına kadar bu kavrama muhtaçtır. Günümüzde adalet kavramının yaygın olarak kullanılmaya başlandığı alanlardan biri de tıp etiği alanıdır. Adalet ilkesi, günümüzde tıp etiği alanında önde gelen ilkelere biridir.²⁷

Ebû Bekir er-Râzî de bu ilkeye vurgu yapmıştır. Hekimin hastalara karşı görevlerinden biri de, onlar arasında ayırım yapmayarak, zenginleri ve makam mevki sahibi insanları tedavi ettiği gibi fakirleri de tedavi etmesidir. İnsan insandır, bulunduğu konum önemli değildir. Hatta hekim, fakir ve kimsesizleri tedavi etmeyi, zengin ve nüfuz sahibi insanları tedavi etmekten daha çok istemeli ve tercih etmelidir. Zira doktor, hastanın kendisine verdiği veya vereceği ücretten ziyade onu tedavi ederek sağlığına kavuşturmayı gözetmelidir.²⁸

Böylece Râzî, herhangi bir mesleği icra eden kişi için önemli olanın muhatabı olan insanın sosyal konumu veya sahip olduğu servet olmayıp yaptığı iş olduğunu, hekimin hastayı bir gelir kaynağı, kazanç kapısı olarak değerlendirmemesi, bütün hastalarına, ister zengin olsun isterse fakir, aynı ilgiyi göstermesi, yani hastaları arasında eşit ve adil davranması gerektiğini ortaya koymuştur. Kendisi söz konusu bu ilkeleri bizzat kendi hayatında uygulamıştır. Bu anlamda onun zenginlerden daha çok fakirlerin tedavisine ilgi gösterdiği, onlara karşı nazik davrandığı, insanlara iyilik ettiği ve bundan dolayı da her zaman fakirler tarafından tercih edildiği belirtilmektedir.²⁹

Filozofun ortaya koymuş olduğu bu ilkeye 'Hekimlik Meslek Etiği Kuralları'nın 7. maddesinde "hekim görevlerini hastaları arasındaki siyasal görüş, sosyal durum, dini inanç, toplumsal ve eko-

nomik durum ve benzeri farkları gözetmeksizin yerine getirmekle yükümlüdür” denilmek suretiyle dikkat çekilmektedir.³⁰ Ayrıca Tıbbi Deontoloji Nizamnamesi’nin 8. maddesinde “hekim, mesleğine ticari bir gaye veremez” denilerek, hekimin fazla para ve mala tamah etmemesi gerektiği belirtilmektedir.³¹

Ayrıca Râzî, doktorların, özellikle kadınları tedavi ederken daha fazla dikkatli olmaları gerektiğini vurgulamaktadır. Onların sadece hastalıkları dolayısıyla bakmaları zorunlu olan yerlerine bakmalı. Bu konuda Calinus’ın bir sözünü nakletmektedir: “Hekim samimiyetle Allah’a bağlanmalı; güzel ve çekici kadınları tedavi ederken sadece hasta olan uzvuna bakmalı, vücudunun diğer bölgelerine göz atmaktan şiddetle kaçınmalıdır.”³² Râzî, Calinus’ın bu görüşünü aynen kabul etmiştir.

Bu noktada şunu da ifade etmeliyim ki Ebû Bekir er-Râzî, Hippocrates ve Calinus’i takiple, hastaların denek (kobay) olarak kullanılmasına da karşı çıkmış olup deneylerini daha ziyade maymunlar üzerinde gerçekleştirmiştir.^{33,34}

c) Hastanın Hekime Karşı Görevleri

Hekim-hasta ilişkisinde hekime düşen bazı etik görev veya sorumluluklar olduğu gibi, hastanın yerine getirmesi gereken birtakım etik sorumluluk ve ödevler de vardır. Râzî’ye göre hastanın yapması gereken ilk şey, kendisini tedavi eden doktora karşı iyi davranmak ve güzel sözler söylemek suretiyle onun gönlünü, kalbini kazanmaktır. Hasta bu şekilde bir hareket tarzı içerisinde olduğunda hekim de onun sağlığını koruma noktasında daha titiz olacak ve ciddiyet gösterecektir. Filozof bu noktada Hippocrates’ın “muhtaç olmadan önce doktorunu bul, hazırla” sözünü naklederek görüşünü desteklemektedir.³⁵

Yine Râzî hastanın hekimle doğrudan diyalog kurması gerektiğini de belirtmektedir. Daha önce de söylediğimiz gibi, filozofa göre hasta-hekim ilişkisinde hekim açısından gizlilik hasta açısından ise açıklık esastır. Dolayısıyla hastanın hiçbir şeyi atlamaksızın en samimi arkadaşıyla konuşuyormuş gibi bütün her şeyi doktora anlatması gerekmektedir. Böylece hekimle hastası arasında aracıya gerek

kalmamış olur. Eğer hasta korku, çekingenlik, gurur veya başka sebeplerden dolayı hekimle doğrudan diyalog kurmaktan kaçınırsa, bu durum hastalığın teşhis ve tedavisini engeller. Dolayısıyla da hastanın hekime karşı işlediği hataların en büyüğü hekimden herhangi bir şeyi gizlemesi olmaktadır. Çünkü bu durumda hastanın hatası iki katına çıkmış olmaktadır. Hasta ile doktor, aralarında sır olan bir şey kalmayacak ve aracıya ihtiyaç duyulmayacak derecede birbirlerine yakın olmalıdırlar.³⁶ Çünkü bu hareket tarzı, hem doktorun hasta ile daha yakından ilgilenmesine neden olmakta, hem de tedavide başarıya ulaşma şansını artırmaktadır.

Ebû Bekir er-Râzî, konuyu biraz daha özelleştirerek özel doktoru olanlara da bazı uyarı ve tavsiyelerde bulunmaktadır. Ona göre özel doktoru olan kimseler, yanındakilerin hepsinden daha çok doktorlarına değer vermeliler ve onu diğerlerinden daha üstün tutmalı. Çünkü yanlarında bulunan diğer insanlar onun bedenine hizmet ederken, doktoru hem bedenine hem de ruhuna hizmet etmektedir. Ayrıca yanındakiler arasında ona karşı en merhametli olan da yine doktoru olmaktadır. Zira diğerlerinin çoğu servetini paylaşmak için ölmesini beklerlerken, doktoru, böyle bir beklentisi olmaksızın, sağlığını korumak için çalışmaktadır.³⁷ Râzî burada hem cismanî, hem de rûhânî tıp ile ilgilenen doktoru kastetmektedir.

2. Sonuç

Sonuç olarak ifade etmek gerekirse, Ruhâvî ile birlikte İslam tıp etiğinin ilk örneğini ortaya koyan Ebû Bekir er-Râzî, hekimin işinin ehli olmasının ve kendi alanını bilmesinin, yani bu mesleğin kurallarına göre iş görmesinin yeterli olmadığı anlayışındadır. Ona göre hekimlik sanatının insana yakışır biçimde yapılabilmesi için sadece teknik kurallar yeterli değildir. Bunun için de hekimlik etkinliğinin, hekimlik sanatı kadar, hekimlik etiği tarafından da belirlenmesi gerekir. Hekimler, mesleki bilgileri, yetenekleri ve konumları dışında, toplum içerisindeki herhangi bir birey olarak da mükemmel bir ‘örnek insan’ olmalı ve hastalara bunun gerektirdiği şekilde davranmalı. İşte bunun içindir ki, Râzî, hekimlerin sadece mesleki

hekimlik kapsamındaki tutum ve davranışlarını belirlemekle yetinmeyerek, toplum içindeki tüm tutum ve davranışlarını biçimlendirmeyi amaçlamıştır. Öyle ki doktorun, elbisesi ile saçının düzgün ve temiz olması gerektiğini söyleyerek fiziksel görünümünü bile belirlemiştir.

Ebû Bekir er-Râzî'nin tıp etiği ile ilgili olarak ortaya koymuş olduğu görüşlerini incelediğimizde, onun bu konuda önemli oranda, tıp etiği ilkelerinin bilinen en eski belirleyicisi olarak kabul edilen Hippocrates ile Calinus'den etkilenmiş olduğunu söyleyebiliriz. Zaten filozofun, hekimlik ahlâkı ile ilgili olan eserlerinde sık sık bu iki düşünürün isimlerine yer vermiş ve eserlerinden alıntılar yapmış olması da bunu göstermektedir. Ayrıca Râzî'nin Hekimlik Ahlakı isimli eserinde, herhangi bir konudaki düşüncesini ortaya koymadan önce Calinus'ın o konu hakkındaki görüşünü vermesi de bu etkiye işaret etmektedir.³⁸

Bu noktada şunu da ifade etmeliyim ki, tıp etiğinin sorunları; bilimsel ilerlemelerin, teknolojik kalkınmanın, tıbbın gelişme düzeyinin, felsefî görüşlerin ve benzerlerinin etkisiyle, zaman içinde, toplumdan topluma değişiklikler göstermiştir. Buna bağlı olarak da günümüzde tıp etiği, hasta haklarından kürtaj olgusuna, yardımcı üreme tekniklerinin kullanılmasından tıpta sınırlı kaynakların paylaşılmasına, organ naklinden, genetiğe, araştırma ve yayın etiğine kadar varan geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır. Dolayısıyla Ebû Bekir er-Râzî'nin burada ifade ettiğimiz tıp etiği ilke ve uygulamalarının, bu gün gelinen noktadan bakıldığında, bilinenlerin tekrarından öteye geçmeyecekleri için çok fazla bir anlam ifade etmedikleri düşünülebilir. Ancak yaklaşık bin yüz yıl kadar önce bu fikirlerin dile getirilmiş olmasının oldukça önemli olduğu kanaatindeyim. Yine filozofun görüşleri, bu gün hala geçerliliklerini korumakta ve tıp sahasındaki birtakım etik kodlarda yer almaktadırlar. Bunlara ilaveten Râzî'nin ifade ettiğimiz görüşleri, İslâm dünyasına kazandırmış olduğu birtakım yeni düşünce ve anlayışların yanında, İslâm Düşüncesi'nde bu sahada yapılmış olan çalışmaların öncülerinden biri olmaları açısından da ayrı bir önem taşımaktadır.

KAYNAKLAR

1. İbn Nedim, el-Fihrist, Daru'l-maarif, Beyrut 1994, s. 360; İbn Cülcül, Tabakatu'l etibba ve'l-hukema, thk. Fuad Seyyid, Müessesetü'r-risale, Beyrut 1985, s. 77; İbn Ebî Useybia, Uyunu'l-enba fi Tabakati'l-etibba, Daru Mektebetü'l-hayat, Beyrut, ts., s. 415; ez-Zirikli, H. A'lam: Kamusu Terâcimi li Eşheri'r-ricâl, Matbaatu Kustasus, Kahire 1954, VI, 364, 416; İbn Hallikan, Vefayatu'l-a'yan, Daru's-sadir, Beyrut 1977, s. 157; Hunke, S. Avrupa'nın Üzerine Doğan İslâm Güneşi, çev.: Servet Sezgin, Bedir Yayınevi, İstanbul 1972, s. 164; Zeydan, C. "Et-Tıbb ve'l-etibba fi Esna't-temeddüni'l-İslâmî", el-Hilal, Mısır 1910, sy. 7, sene 18, s. 397; Bayraktar, M. "The Spiritual Medecine of Early Muslims", The Islamic Quarterly, vol. 29, 1985, sayı: 1, s. 8.
2. Browne, E. G. Arabian Medicine, Cambridge 1921; Amir Neccar, fi Tarihi't-tıp fi't-devleti'l-İslamiyye, Daru'l-maarif, Kahire 1994, s. 83.
3. er-Râzî, "et-Tıbbu'r-rühânî", Resailu felsefiyye (Opera Philosophica) içinde, nşr. Paul Kraus, Daru'l-afaki'l-cedide, Beyrut 1982, s. 29. Platon'un bu konudaki görüşü için bk. Platon, Timaios, çev.: Erol Güney ve Lütfi Ay, MEB Yayınları, İstanbul 1997, ss. 86b-88a; amlf., Kharmides, çev. N. Şazi Kösemihal, MEB Yayınları, İstanbul 1998, s. 170a-172a; Olguner, F. Batı ve İslâm Dünyasında Eflatun'un Timaios'u, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya 1990, s. 44; Cevizci, A. Etiğe Giriş, Paradigma Yayınları, İstanbul 2002, s. 62; Özlem, D. Etik-Ahlâk Felsefesi, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 2004, s. 44.
4. İbn Ebî Useybia, Uyunu'l-enba, s. 420; De Boer, T. The History of Philosophy in Islam, Great Britain, London 1961, s. 78.
5. Krş. Bayraktar, M. "The Spiritual Medecine of Early Muslims", s. 1. Bazı kaynakların, Kindî'nin "et-Tıbbu'r-rühânî" isimli bir eserinden bahsetmelerine rağmen, bu eser günümüze kadar gelmemiştir. Bk. Walzer, R. "Akhlaq" md. The Encyclopedia of Islam (New Edition), E. J. Brill, Leiden 1960, c. I, s. 328; Aydın, M. "Ahlâk-İslâm Felsefesi", DİA, İstanbul 1989, c. II, s. 10.
6. Bu eser Hüseyin Karaman tarafından Ruh Sağlığı (İz Yayıncılık, İstanbul 2004) ismiyle Türkçe'ye tercüme edilmiştir. Kaynaklarda Râzî'nin aynı konuyla ilgili olarak yazmış olduğu ancak günümüze gelmeyen "Kitab fi nakzi't-tıbbu'r-rühânî ala İbn Yeman (İbnu't-Temmar)" isimli bir eserinden daha bahsedilmektedir (İbn Nedim, el-Fihrist, s. 322).
7. Aydın, E. Tıp Etiğine Giriş, Pegem Yayıncılık, Ankara 2001, s. 13.
8. Necmabâdî, M. Şerhu Hallü ve Makâm-ı Muhammed Zekeriya Râzî, Tahran 1318, s. 239. Bu risaleyi Abdullatif Muhammed el-Abd "Sittu Resail Mine't-turasi'l-Arabî el-İslâmî" isimli kitap içinde neşretmiştir. Bkz. er-Râzî, "Ahlâku't-tabip", Risaletü li Ebî Bekir Muhammed İbn Zekeriya er-Râzî ila Ba'zı Telamizetihî" nşr. Abdullatif Muhammed el-Abd, Sittu Resail Mine't-turasi'l-Arabî el-İslâmî (içinde), Mektebetü'n-nahzati'l-Mısrıyye, Kahire 1981, s. 124-149. Bazıların Abdullatif Muhammed el-Abd'in neşrettiği bu risalenin söz konusu eserin bizzat kendisi olmayıp aslından kopya edilerek yazılmış olan başka bir eser olduğunu belirtmelerine rağmen (Bkz. es-

- Samirî, Muhtasar Tarihi Tıbbu'l-Arabî, Daru'l-hürriyye, Bağdat 1984, I, 527) risaleyi neşreden A. Muhammed el-Abd, risalede ortaya konan görüşlerle diğer eserlerinde ifade edilen düşüncelerin aynı olmasından hareketle söz konusu risalenin Râzî'nin olduğunu belirtmektedir (Bkz. el-Abd, A. M. "Ahlâku't-tabîb'e Yazdığı Giriş", Sittu Resail Mine't-türasi'l-Arabî el-İslâmî (içinde), Mektebetü'n-nahzati'l-Misriyye, Kahire 1981, s. 121). Bu risale Mahmut Kaya tarafından "Hekimlik Ahlâkı" ismiyle Türkçe'ye tercüme edilerek bir girişle birlikte yayımlanmıştır. Bkz. er-Râzî, "Hekimlik Ahlâkı", çev. Mahmut Kaya, Ünlü Hekim-Filozof Ebû Bekir er-Râzî ve Hekimlik Ahlâkı ile İlgili Risalesi (içinde), Felsefe Arkivi, sy. 26'dan ayrı basım, İÜEF Basımevi, İstanbul 1987, s. 232-246.
9. Bkz. er-Râzî, Mihnetü't-tabîp, thk. Albert Z. İskender, "er-Râzî ve Mihnetü't-tabîp" (içinde), el-Meşrik, sy. 54/4-5, Beyrut 1960, s. 494-513.
  10. Râzî, "Mihnetü't-tabîp", s. 493, 505.
  11. Râzî, Ahlâku't-tabîp, s. 127-128.
  12. Bu konudaki görüşleri hakkında geniş bilgi için bkz. Râzî, "Mihnetü't-tabîp", s. 493-499; el-Abd, A. M. Usûlu'l-fikri'l-felsefî inde Ebû Bekir er-Râzî, Mektebetü'l-Ancolo el-Misriyye, Mısır 1977, s. 242-243.
  13. Râzî, "Ahlâku't-tabîp", s. 132.
  14. Râzî, "Ahlâku't-tabîp", s. 133.
  15. Aydın, E. Tıp Etiğine Giriş, s. 229.
  16. Râzî, "Ahlâku't-tabîp", s. 136.
  17. Râzî, "Mihnetü't-tabîp", s. 503.
  18. Râzî, "Ahlâku't-tabîp", s. 143.
  19. Râzî, "Ahlâku't-tabîp", s. 133; amlf., "Mihnetü't-tabîp", s. 503-504; Ayrıca bkz. K. Samiri, Muhtasar, s. 504.
  20. Râzî, "Mihnetü't-tabîp", s. 504; Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Râzî, "Mihnetü't-tabîp", s. 504-513.
  21. Râzî, "Ahlâku't-tabîp", s. 130; amlf., "Mihnetü't-tabîp", s. 503.
  22. Bkz. Başar, Z. Tarihte-Tıp Tarihinde Yemin, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Ankara 1973, s. 80; Kahya, E. "Hipokrat" md., DİA, İstanbul 1989, XVIII, 120.
  23. Hekimlik Meslek Etiği Kuralları, TTB Yayınları, Ankara 2002, s. 8.
  24. Aydın, E. Tıp Etiğine Giriş, s. 228.
  25. İbn Ebi Useybia, Uyunu'l-enba, s. 420.
  26. Aydın, E. Tıp Etiğine Giriş, s. 231.
  27. Aydın, E. Tıp Etiğine Giriş, s. 67.
  28. Bkz. Râzî, "Ahlâku't-tabîp", s. 132; es-Samiri, K. Muhtasar, s. 501-502.
  29. İbn Nedim, Fihrist, s. 320; İbn Ebi Useybia, Uyunu'l-enba, s. 416
  30. Hekimlik Meslek Etiği Kuralları, s. 8.
  31. Aydın, E. Tıp Etiğine Giriş, s. 229.
  32. Râzî, "Ahlâku't-tabîp", s. 130.
  33. Râzî, "Ahlâku't-tabîp", s. 140-141.
  34. Bkz. ed-Dıfâi, A. A. İshâmu Ulemai'l-Arab ve'l-Müslimin fi's-saydele, Müessesetü'r-risale, Beyrut 1985, s. 200; Kaya, M. "Ünlü Hekim-Filozof Ebû Bekir er-Râzî ve Hekimlik Ahlâkı ile İlgili Risalesi", Felsefe Arkivi, sy. 26'dan ayrı basım, İÜEF Basımevi, İstanbul 1987, s. 230.
  35. Râzî, "Ahlâku't-tabîp", s. 132.
  36. Râzî, "Ahlâku't-tabîp", s. 135, 137.
  37. Râzî, "Ahlâku't-tabîp", s. 131.
  38. Bkz. Râzî, "Ahlâku't-tabîp", s. 130-143. Râzî ile Calinus arasındaki ilişki hakkında geniş bilgi için ayrıca bkz. Bar-Asher, M. M. "Quelques Aspects de L'ethique d'abu-Bakr al-Râzî et ses Origines dans leuvre de Galien", Studia Islamica, sy. 70, Paris 1989, s. 5-38; amlf., "A Propos de l'Influence de Galien sur l'ethique d'Al-Râzî", s. 130-147; Mohaghegh, M. "Kitabu's-şukuk ala Calinus li Muhammed b. Zekeriya er-Râzî", Ebû Bekir er-Râzî, Kitabu's-şukuk ala Calinus (içinde), thk. Mehdi Mohaghegh, el-Ma'hedi'l-ali'l-alemi li'l-fikri ve'l-hazareti'l-İslâmiyye, Tahran 1993, s. 6-10; amlf., "Notes on The "Spiritual Physic" of Al-Râzî", s. 5-22; Goodman, L. E. "Muhammad Ibn Zakariyya al-Râzî", ed. S. H. Nasr and Oliver Leaman, History of Islamic Philosophy, Routledge, London 1996, I, 201-202.